

УДК: 271.222(497.11):929 Lukijan, srpski
patrijarh
271.222(497.11)-732.2-95
DOI: 10.19090/gff.v49i1.2531
orcid.org/0009-0003-1984-481X
Приказ

ПАТРИЈАРХ ЛУКИЈАН ИЗМЕЂУ ЕЛИТА ЦЕНТРА И ПЕРИФЕРИЈЕ

(Горан Васин, *Патријарх Лукијан Богдановић: крај једне епохе*, Нови Сад:
Филозофски факултет, 2020, стр. 241)

Књига *Патријарх Лукијан Богдановић: крај једне епохе* објављена је 2020. године у издању Филозофског факултета у Новом Саду. Књигу чине увод, 5 поглавља и закључак. Аутор, Горан Васин, запослен је на Филозофском факултету у Новом Саду, где предаје предмете из Националне модерне историје. У кратком *Уводном слову* (стр. 9–13) професор Г. Васин истиче значај патријарха Лукијана Богдановића у историји Карловачке митрополије и Црквено-народне аутономије Срба у Аустроугарској. Осврће се на спроведена истраживања у архивима у Србији (Архив САНУ у Сремским Карловцима и Архив Србије у Београду), затим у Мађарској (Архив Православне епархије будимске у Сентандреји и Мађарски државни архив у Будимпешти), као и у Бечу (Државни архив Аустрије). Аутор потом објашњава да наука дуго није обраћала пажњу на улогу овог првојерарха, како због фокусирања на световне личности овог периода, какви су били Михаило Полит Десанчић и Јаша Томић, тако и због политичких околности. Након смрти патријарха Лукијана Срби у Монархији остали су без духовног предводника пред почетак Првог светског рата. Карловачка митрополија је била најзначајнија институција Срба у Хабзбуршкој монархији, која је током 18. и 19. века бранила православље и утицала на стварање националног идентитета Срба. Г. Васин закључује да су зато сукоби јерархије и грађанских партија у другој половини 19. века били толико трагични. Међусобни сукоб је уништио српско национално јединство, што ће на крају довести до укидања аутономије. Међутим, за патријарха се може рећи да је био успешан у својим настојањима јер је тражио начин да сачува наслеђе митрополије и да следи политику својих претходника у судбоносним моментима за пречанске Србе.

Прво поглавље, *Пут ка епископском достојанству. Црквено-школска аутономија и српски расколи* (стр. 15–37), аутор започиње описом првих

година живота будућег патријарха. Световно име му је било Лазар. Његов отац Александар се бавио трговином. Преко мајке Милице Летић био је у сродству са патријархом Георгијем Бранковићем, њеним братом од тетке. Основну школу и гимназију је завршио у родној Баји, а 1889. богословију у Сремским Карловцима. Школовање је наставио на Митрополитском лицеју у Јегри, где је студирао право и учио мађарски језик, што му је омогућило да оствари познанства са представницима мађарске политичке елите. Од тада започиње његово напредовање у чиновима у оквиру Митрополије, а рукоположења је вршио тадашњи патријарх Георгије Бранковић. Аутор истиче да је патријарх схватио како протосинђел Лукијан има потребно знање за управљање црквом, посебно ако се узме у обзир озбиљност сукоба који је 1890-тих тињао на Црквено-народним саборима. Радикали су редовно у *Застави* оптуживали патријарха да не ради на одбрани православља, како у јужној Уграској, тако и у Босни и Херцеговини, а критиковали су и његово управљање финансијама. Аутор објашњава да јерархија није желела да препусти унутрашње уређење Митрополије световњацима, који су, природно, тежили и управљању њеним фондовима. Ситуацију је додатно закомпликовала прослава хиљадугодишњице досељавања Мађара у Панонију, када су мађарске власти инсистирале на даљој мађаризацији школа и искључиво мађарском карактеру државе. Патријарх је у штампи био критикован да се под таквим притисцима, недовољно залагао за заштиту Срба. Г. Васин истиче да опозициони став, који су раније заступали Милетић, Полит и Томић, никада заправо није био успешан и да су то већ 1884. схватили нотабилитети. Они су покушали да нађу другачије и прихватљивије решење српског питања, сматрајући да је стање сталне опозиције према држави неодрживо. Због тога је патријарх Бранковић настојао да изнутра ојача Митрополију и да усмери политичке напоре на развој школства, како би се државним субвенцијама изградиле нове школе и манастири као заштите од даље мађаризације.

Следеће поглавље, *Будимски владика 1897–1908/1912* (стр. 37–103), аутор започиње објашњењем атмосфере у којој се припремао долазак Лукијана Богдановића на место будимског владике. Он је најпре 1896. године постао мандатар будимске епархије, што је српска штампа пропратила бројним коментарима, нарочито истичући чињеницу да је реч о патријарховом сестрићу. Сукоб се додатно погоршавао, а Црквено-народни сабор из 1897. године, познат као Петровдански, остао је упамћен као један од најтежих у историји Митрополије. Аутор истиче да је један од главних проблема био недостатак подршке јерархији, односно конзервативцима, међу

великим делом свештенства. Неки свештеници су чак говорили на скуповима опозиције и врло негативно се изјашњавали о патријарху и владикама. Петровдански сабор је додатно ослабио позиције српске аутономије и после две недеље сталних расправа није била донета ниједна важнија одлука у вези са српским питањем. Изгледало је да су се све стране, после три деценије свађа, измориле. Потом је на седници Синода за будимског епископа изабран Лукијан Богдановић. Избор је протекао уз велики утицај патријарха, који је одлучио да гласа за сестрића како би се обезбедила већина гласова. Због оваквог поступка огласио се и пештански *Пеиштер лојд*, који је исказао сумњу што будимски владика није изабран једногласно, већ Бранковићевим прегласавањем, те да је он требало да има само завршни, али не и одлучујући глас.

Међутим, Г. Васин у наставку поглавља наглашава да је у унутрашњим црквеним пословима Будимске епархије владика имао позитиван утицај. Вршене су поправке цркава, епископских резиденција у Сентандреји и додељивана је државна помоћ свештеницима. Што се тиче стања у аутономији, оно се даље погоршавало, поготово после Сабора 1902. на коме су радикали однели победу. Потом је 1907. на Угарском сабору изгласан Апоњијев закон, што је веома узнемирило народности Угарске. Закон је подразумевао даљу мађаризацију и улазио је у аутономију српских вероисповедних школа и њихових наставних програма. Епископ будимски Лукијан Богдановић је на седницама Горњег дома Угарског сабора говорио о штетности овог законског предлога, који је уперен против учитеља који занемарују знање мађарског језика и не користе прописане уџбенике. Радикали Јаше Томића нису доприносили повољном решењу овог проблема, па су се тако на Угарском сабору могли чути гласови да је он у дубокој вези са Николом Пашићем и да држава мора обратити пажњу на ту чињеницу како би се заштитила. Тако су протицали последњи месеци патријарха Бранковића, који је преминуо 1907. године. Име Лукијана Богдановића наметало се као достојно да наследи претходног првојерарха. Те године, уз Лукијаново велико залагање, завршено је ново здање Текелијанума. Аутор истиче да ће Лукијан ктиторску делатност наставити и када постане патријарх. Закључује ово поглавље истичући да је остало мало писаних извора о периоду његовог управљања Будимском епархијом с обзиром на то да је српска штампа углавном негативно коментарисала његове потезе. Као патријарх Лукијан ће наставити да у својим посланицама ургира за међусобну слогу Срба.

Треће поглавље, *Избор Лукијана Богдановића за карловачког патријарха 1908* (стр. 103–142), аутор започиње описом атмосфере пре Лукијановог избора за патријарха, коју су одликовали даљи сукоби са радикалима око доношења Манастирске уредбе. Томић је овим одредбама прогласио манастире црквено-народним добрима, чиме је омогућен приступ световних личности манастирским пословима. То је највише одговарало имућним припадницима његове странке који су се злоупотребама даље богатали. Међутим, на Црквено-народном сабору радикали су подржали избор владиног кандидата Лукијана Богдановића правдајући ту одлуку потребом да место првојерарха не остане упражњено. Аутор истиче да су се дан уочи избора одређени радикалски прваци састали са Шандором Векерлеом, председником угарске владе. Своју управу над Митрополијом Богдановић је преузео у тренутку анексије Босне и Херцеговине и све већих притисака на црквено-школску аутономију. Настојао је да ради на помирењу између српских и мађарских елита, као и на очувању црквено-школске аутономије Срба у Монархији. Током Велеиздајничког процеса позивао је на очување српског језика, вере и писма у Хрватској, инсистирајући на ослобађању невиних Срба из затвора. Био је свестан чињенице да долазе тешка времена за Србе и да зато треба радити на очувању лојалности цару и Угарској.

Четврто поглавље, *Црквено-народни сабори 1910–1911. Патријарх Лукијан на удару страначке опозиције. Укидање црквено-школске аутономије 1912. Време Балканских ратова* (стр. 143–196), Г. Васин започиње Политовим ставовима о потреби промене положаја народности у Угарској. На сабору из 1910. радикали су изгубили власт у аутономији, због чега је Томић, између осталог, оптуживао патријарха Лукијана. Аутор даље наводи да се ситуација додатно искомпликовала када је 1911. председник владе, Куен Хедервари, изјавио да у Угарској не постоји народносно питање и да нема посебних програма за његово решавање. Ни нови Црквено-народни сабор, одржан у мају и јуну 1911. године, није успео да реши важна питања аутономије, попут стања у парохијама и вероисповедним школама. Самосталци су ојачали, док су радикали оправдавали своју некадашњу управу. Већ почетком 1912. године почеле су да се шире вести о могућем укидању аутономије, што се и догодило у јулу исте године. Аутор истиче да, у околностима сукоба Монархије са Краљевином Србијом, Беч није придавао значај српским заслугама у ратовима које је династија Хабзбург водила у претходним вековима. Уочи Балканских ратова српске политичке елите нису успеле да постигну консензус око очувања аутономије. Патријарх Лукијан

није имао избора, јер је знао да супротстављање влади неће донети никакве користи. У таквим околностима српске странке су пронашле кривца у њему, иако су се и међусобно оптуживале. Тек ће избијање Балканских ратова поново подстаћи пречанске Србе да се више ангажују око српског националног питања, о чему сведоче писања *Заставе* и *Браника*. Патријарх Лукијан је изјавио да, иако му је драго због ратних успеха Србије и Црне Горе, он и даље остаје веран држави у којој живи и залаже се за мирно решење спора између Србије и Монархије. Штампана је његова изјава користила како би га још више компромитовала. Аутор напомиње да су овакве изјаве првојерарха биле неопходне, јер је њима покушавао да заштити Србе у Аустроугарској и да налази решење под притисцима како српских политичких странака тако и мађарске владе.

У последњем поглављу, *Нестанак и смрт патријарха Лукијана* (стр. 197–226), аутор испитује околности смрти последњег карловачког патријарха. Радикали су током 1913. године, у последњим месецима Лукијановог живота, истицали сумњу како је он, наводно, присвојио 170.000 круна. Г. Васин објашњава да, ако се узму у обзир и претходни притисци, онда и не чуди што је патријарх био у лошем здравственом стању. Већ у јулу 1913. писало се о његовом скором одласку у бању Бад Гаштајн ради лечења. Међутим, патријарх је тамо мистериозно нестао. Српска штампа је ове непријатне вести пренела 1. септембра, док су радикали тврдили да је узрок смрти била његова душевна болест. У напетом атмосфери сумњичења и страха кружиле су гласине да је патријарх побегао у САД. У међувремену, за администратора Митрополије изабран је горњокарловачки владика Михаило Грујић. Како га нису фаворизовали ни либерали ни радикали, подржала га је угарска влада. Неколико дана касније, у октобру 1913. године, објављена је вест да је пронађено тело патријарха. Сахрана је опширно описана у штампи, а Полит је позвао да се управљање црквом врати народу, пошто епископат није био у могућности да решава проблеме настале укидањем аутономије. Аутор закључује да је смрт патријарха уочи Великог рата поразно деловала на српску националну политику у Монархији.

У *Закључку* (стр. 227–231), Г. Васин истиче да је смрћу патријарха окончана двовековна историја Карловачке митрополије. У Великом рату српска црква у Монархији није имала другог избора осим да пређе у стање пасивности. Овај став условљен је околностима у којима су пречански Срби већ били стављени ван закона, а црквени поглавари нису желели да својим ангажовањем отежају ионако безнадежни положај српског народа. По

завршетку рата, епископи некадашње Митрополије наставили су црквени живот у знатно измењеним околностима услед уједињења патријаршије.

С обзиром на то да је прошло више од једног века од смрти патријарха Лукијана Богдановића, аутор монографије *Патријарх Лукијан Богдановић: крај једне епохе*, професор Горан Васин, приказао је живот личности од великог значаја за последње деценије српске историје у оквирима Аустроугарске. Књига је значајно допринела расветљавању улоге овог првојерарха који је дао велики допринос српском наслеђу у Монархији, не само на црквеном пољу, већ и у области културе и ктиторске делатности.

Павле Петковић*

* pavle.petkovic@ff.uns.rs